

**AZERBAIJANI AND CRIMEAN COMPOSER ASAN RIFATOV'UN
KÜLTÜRÜMÜZDEKİ YERİ****AZERBAIJANI AND CRIMEAN COMPOSER ASAN RIFATOV AND
HIS ROLE IN OUR CULTURE**

Ali Şamil HÜSEYİN OĞLU*

Özet:

Rusya esaretinde olan halklar istiklal mücadelesinde açık ve gizli olarak birbirlerini destekliyorlardı. Bu durum jandarmaların ve KGB görevlilerinin de dikkatinden kaçmadı. Onlar da istiklal mücahitlerine karşı açık ve gizli ceza tedbirleri göstermeye başladılar. 1902'de Kırım'da doğan ve 1926'da Bakü'ye okumaya gelen Asan Rifatov'un 1937'de Kırım'da sorgulanması da dediklerimize bir belge niteliğindedir.

35 yaşında KGB'nin kurşuna dizdiği Asan Rifatov sadece Kırım, Azerbaycan müziğine hizmet etmedi. O, bütün Türk kültürünün gelişmesinde büyük cabalar gösterdi. Çok gençken, -21 yaşındayken- Kırım Türklerinin kültüründe ilk opera olan "Çorabatır"ı yazarak sehneye koydu.

Onun besteleri Bakü, Moskova ve Paris'te düzenlenen şölenlerde, festivallerde seslendirilmiştir. 1935'te Bakü'den Kırım'a davet edilen besteci ve musiki hocası Asan Rifatov, 1937'de kurşuna dizilmiştir. Annesi, babası ve kardeşleri de gözüaltına alınarak kurşuna dizilmiş ve ya cezaevlerine gönderilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Asan Rifatov, "Çorabatır" operası, Kırım'da musiki hayatı, Azerbaycan Besteçiler Birliği.

Abstract:

While struggling for independence, the nations under Russian occupation, were supporting one another openly or confidentially. It did not escape from gendarme's and KGB's attention. They started realizing open and confidential punishment measures against freedom fighters. Asan Rifatov who was born in Crimea in 1902 and left for Baku in 1926 to study is one of the personalities facing punishment by KGB. He was interrogated in Crimea in 1937.

Asan Rifatov who was shot by KGB at 35 played an important role not only in Crimean and Azerbaijani music moreover his great efforts covered the development of the whole Turkic culture. At the very young age-21 he wrote the first opera of Crimean turks "Chorabatır" and staged it.

* Doç. Dr., Azerbaycan Mili İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü - Bakü

His compositions were played in the feasts and festivals organized in Baku, Moscow and Paris. Asan Rıfatov, a composer and teacher in music, was invited to Crimea from Baku in 1935 where he was shot to death in 1937. His father, mother and siblings were apprehended later on being either shot to death or sent to jails.

Key Words: Asan Rıfatov, opera “Chorabatir”, music life in Crimea, Union of Azerbaijani composers.

Giriş:

Azerbaycan Besteciler Birliğinin ilk başkanının (Azerbaycan Bestekarlar İttifakı, 1996: 5-6) adı ve soyadı kaynaklarda Asan Refatov, Hesen Rıfatov ve Kasan Rıfatov gibi yazılıyor. Bu, aynı ad ve soyadın Rus, Azerbaycan ve Kırım Türkçelerindeki imla farklılığından doğmuştur. Türkiye’de, Azerbaycan’da, İran’da, Irak’ta yaşayan Türkler *h* sesini kullandıkları hâlde, Tatarlar söz önünde *h* sesini kullanmıyorlar. Rus dilinde *h* sesi olmadığından yabancı dillerden alınma sözlerde bu ses yerine asyılı olarak *k* veya *x* sesine çevriliyor. Ona göre Azerbaycan’da, Türkiye’de “Hesen”, “Hasan” gibi çağırılan isim Tatarlarda “Asan”, Ruslarda ise “Kasan”, “Xasan” gibi yazılıyor ve seslendiriliyor.

Günümüzde Azerbaycan Besteciler Birliğinin ilk başkanının Kırım Tatarı olması ilginç görünebiliyor. Çünkü bu gün Azerbaycan’da ilim, edebiyat, senet, elece de sosyal kişiler arasında ünlü Tatarlar yoktur, olanlar da aparıcı mevkide değiller. Eskiden ise Bekir Çobanzade, Hayri Aliyev, Fatma Kadiri, Aziz Ubaydullin (Öazis İbaydullin), Abdulla Şerifov, Hasan ve Ali Terekulovlar, Merziye Davudova vb. en ünlü, nüfuzlu Azerbaycan aydınları sayılıyorlardı. Hiç kimse de onların Tatar oldukları hâlde Azerbaycan’da çalışmalarına, ün kazanmalarına şaşmıyorlardı. Kırım’dan, Kazan’dan, Haştarhan’dan, Samarkand’dan, İstanbul’dan vb. şehirlerden aydınlar gelip Azerbaycan’da gazetecilik, öğretmenlik, avukatlık, mühendislik faaliyeti gösterdikleri gibi, Alibey Hüseynzade, Ahmedbey Ağaoğlu, Seyid Rıza Alizade, Mehemedemin Resulzade vb. de Türkiye’de, İran’da, Özbekistan’da vb. ülkelerde gazeteler çıkarır, tiyatro gösterileri sunar, öğretmenlik, doktorluk, mühendislik gibi görevlerde çalışıyorlardı.

1. Rıfatovlar Ailesi:

Azerbaycan’da okuyan, çalışan, musiki eserleri yaratan ve Besteciler Birliğinin Başkanı görevine yükselen Asan Rıfatov’un atası Mamut Ağa yalnız yaşadığı Bağçasaray’da değil, bölgede de bilgili, yenilikçi, vatansever bir insan olarak tanınıyordu. Bu sebeple Mamut Ağa 1890 yılında kurulan “Kaytağın üsul-i-cedid (yeni üsul) mektebi”ne çalışmaya davet edilir. Mahmud Ağa çocukların eğitimiyle yetinmiyor, iyi santur çalan biri olduğundan çocuklara da musiki aletlerini çalmayı öğretiyordu. 1902 yılının

19 Aralık'ında Mamut Ağa'nın ailesinde doğan erkek çocuğa Asan adı veriliyor. Babası sazdan düzelttiği musiki aletlerini 3-4 yaşındaki oğluna veriyor. Bu oyuncak küçük Asan'ın geleceğini şekillendirir (Bektöre, 1993: 17-19, sayı 3).

Asan, ilk eğitimini babasının ders verdiği okulda alırken kardeşleri ve komşularının çocukları ile birlikte küçük musiki programı hazırlar. Biraz büyüdükten sonra simli instrumental aletleri, hatta fortopiano da çalmayı öğrendi. İlk notunu kaman (skripka) çalan büyük kardeşi Midat'tan alır.

Midat, 1893'te Kırım'da gimnaziyanı bitirir. Genç yaşında ilime, edebiyata ve musikiye büyük merak gösterir. 16 yaşında Nikolay Gogol'un "Taras Bulba", Lev Tolstoy'un "Ölüm", "Heyat Felsefesi", 1912-1913 yıllarında "Anna Karenna", "Canlı Meyid" eserlerini ana diline çevirir. 1908'de hukuk eğitimi almak için İstanbul'a gider. Orada gazeteciliğe ve sosyal çalışmalara büyük merak gösterir. Birinci Dünya Savaşı (1914) başladıktan sonra o Kırım'a döner. Burada Bolşeviklerle sık emekdaşlık eder. "Rusya'da Siyasi Partiyalar" kitabını yazarak 1918'de Akmescit şehrinde bastırır. Kırım'da Bolşeviklerin Tatarca ilk gazete "Emekdar Halk" gazetesini bastırın da Midat olur. (Fazyıl ve Nakayev, 2001: 257)

Asan, büyük kardeşi Midat'tan çok şey öğrenmiş olmasına rağmen onun solcu fikirlerini benimsememiştir. Bağçasaray'da İdadiye mektebi adı ile tanınan gimnaziyada okuyan Asan, millî musikiyi notaya dökmekle yetinmemiş, La Traviata, Aida, Karmen operalarının ve Rus bestecilerinin klasik eserlerinin partiyalarını yazıp kendinin oluşturduğu orkestrada çaldırmıştır. 16-17 yaşlarında musikiyi notaya dökmesi, orkestrayı ustalıkla idare etmesi, muhtelif musiki aletlerinde, özellikle de klarnette usta olması yalnız yerli Tatarların değil, onu dinlenmeye gelen konukların da dikkatini çeker. Bu sebepten Bağçasaray'da yapılan bayram şenliklerine, muhtelif meclislere genellikle onu davet ederlerdi.

Bağçasaray'da dinlemeye gelen musikicilerin çıkışları, özellikle Azerbaycan'dan geden tiyatro ve musiki desteleri Kırım Türkleri tarafından sevinçle karşılanırdı. Kırımli aydınlar, iş adamları Moskova, Peterburk şehirlerine, Avrupa ülkelerine seferleri zamanında orada opera ve senfonik orkestraların konserlerine giderlerdi. Milletinin medeni inkişafına bu tedbirlerin güçlü tesir gösterdiğini görürlerdi.

2. Kırım Tatarlarının İlk Operası:

1908'de Bakû'de Üzeyir Hacıbeyov'un "Leyli ve Mecnun" operasının tamaşaya koyulması Rusya'daki Türk-Müslümanları, Şarkin birçok halklarını heyecanlandırmıştır. Kırım Türkleri de Azerbaycanlıların tiyatro ve opera temaşaları ile tanışmışlardı.

Kırım Türkleri “Çorabatır” halk destanı ile gurur duyarlar. Tanınmış aydın, tarihçi-etnograf Osman Nuri Akçokraklı (1879-03.01.1938) Tatarlar, Kıpçak Türkleri arasında da meşhur olan “Çorabatır” konusunda opera yazmayı, Asan Rifatov’a teklif olarak götürür. (Bektöre, 1993: 17-19, S. 3)

Asan, gimnaziyanı yenice bitirmiş, musiki tahsili olmayan 18 yaşında bir genç idi. Ona libretto yazmada, orkestra yaratmada vb. çalışmalarda yardım edecek başka birisi de yok idi. Böyle bir durumda operanın librettosunu yazmada şair, dramaturk Osman Nuri Akçokraklı, genç Asan’a yardımcı olur. Asan, bu işin ağırlığını anlasa da, vatandaşlık borcunu yerine yetirmeye çalışır. Millî musikiden yararlanarak klarneti esas alıp ilk Kırım Tatar operasını yazmaya başlar.

Vrangelin rehberlik ettiği Rus herbçileri-akkvardiyaçılar millî istiklal harekâtında faal iştirak eden, Bolşeviklerin “Müselman Seksiyası”nın rehberi tayin ettikleri Midat Rifatov ve Hasan Urmanovu akide yoldaşları Reşit Asanov, Useyin Sakayev, Abdulla Baliçiyev ve Yevgeniya Jikalinle birlikte 21 Nisan 1920’de kurşuna dizerler (Fazyıl ve Nakayev, 2001: 258).

Bölgede büyük karışıklık baş gösterir. Kırım savaş meydanına çevrilir ve teserrüfat tamam dağılır. 1921’de bölgeyi büyük bir açlık sarar ve Asan ağır hastalanır. Bu da “Çorabatır” üzerinde çalışmanın aksamasına sebep oluyor.

Asan 1922’de Akmesjid’teki (Simferopol) Totaykiy Tatar Teknikumunda musiki öğretmeni gibi çalışmaya başlar. Az zamanda burada nefesli orkestra oluşturur. (Otar, 1996: 3, s. 17) Gündüzleri ders verip geceleri yeni musiki eserlerini yazan Asan Rifatov kısa zamanda “Totaykiy Marşı”, Bekir Çobanzade’nin şiirine “İgid Marşı”, Şevki Bektöre’nin şiirine “Kış Gününde Dileyim”, Umer İpçi’nin şiirine “Genc bülbülcük” mahnılarını, Leyli-Mecnun, Tahir-Zöhre dramlarına, A.S. Puşkin’in “Bağçasaray Çeşmesi” (Kırım Tatarcasına çeviren Osman Nuri Akçokraklı) uzun şiiri esasında hazırlanmış tamaşaya da musiki yazar.

Evinde piyanosu bile olmayan genç besteci kulüplerdeki, mekteplerdeki aletlerden faydalanarak tamaşalara musiki yazmakla yetinmeyip yarım kalmış “Çorabatır” operasını bitirir. Birçok engellere, musiki aletleri, peşekar kadrolar, dekorlar vb. kıtlığına bakmayarak, 3 perdeli, 6 şekyilli opera 1923 yılının eylülünde Akmesjid’teki (Simferopol) Kızıyl Asger Kulübünde tamaşaya konulur. Kırım Tatar Musiki tarihinde ilk opera olan “Çorabatır” halkın coşkusıyla, alkışlarıyla karşılanır. Profesör Bekir Çobanzade tamaşa hakkında şunları yazar: “*Bu Kırım-Tatar sanatı tarihinde ilki görülen en güçlü, en sevimli, medeni, siyasi olay oldu. Eserin müellifleri Osman Akçokraklı ve Asan Refatov bununla halkının medeni hayatında silinmez iz koydular.*” (Fazyıl ve Nakayev, 2001: 231)

1924 yılının şubat ayında Kırım Devlet Dram Tiyatrosunda “Çorabatır” operası ikinci defa sahneye konulur. Komünist rehberliği operanın çoklu tamaşaçı celb ettiğini, halkın rağbetini kazandığını, insanlarda vatanseverlik, millî hisler uyandırdığını görüp rahatsız oldular ve ona engel oldular.

1924'te Sovyetler Birliği'nin birçok yerlerinde olduğu gibi Kırım'da da etnografik ve arkeoloji bir ilimî teşkilat kuruldu. Buraya profesörlerden Başkirov, Korozdin, Kaylanski ve Kırım Tatar âlimlerinden Osman Akçokraklı, ressam Useyin Badaninski, Muhtar Hayreddinov, Bilal Cebbar, Asan Rıfatov ve başkaları dâhil idi. 1925'te Useyin Bodaninski'nin önderlik ettiği etnokrafiya ekspedisiyasına dâhil olan Osman Akçokraklı Sudak bölgesinin Kapıskor köyünde 17. yüzyılda yaşamış şair Canmehemmed'in 1892 mısralık “Tokaybey” eserinin elyazmasını bulur (Fazyıl ve Nakayev, 2001: 229). A. Rıfatov ise çok sayıda folklor nümunelerini, halk mahmlarını, yırları, manileri toplayıp notaya döktü. 1932'de onlardan yalnız 150'sini yayımlatabildi.

Asan Refatov, 1926'da musiki eğitimi almak için Azerbaycan'a gelir, Bakü Konservatuarı'nın bestecilik ve dirijorluk fakültesinde eğitim alır. Burada Boris Karakiçev'in sınıfında teorik dersleri alır. Üzeyir Hacıbeyov'la yakından tanışır ve onun yaratıcılığını derinden öğrenir. 1928'den itibaren konservatuvarın gözetiminde musiki teknikumunda teorik dersler vermeye başlar. Öğrencileri arasından Kara Karayev, Cövdet Hacıyev, Tovfik Guliyev, Seid Rüstemov gibi tanınmış besteciler yetişir.

Konservatuvarın öğrencisi olan, teknikumda ders veren Asan, aynı zamanda yaratıcılığını da devam ettirir. Küçük hacimli eserlerle yanaşı, gösterilere de müzik sözleri yazar. “E. T.” imzalı yazar “Kommunist” gazetesinin 26 Mayıs 1929 tarihli sayısındaki “Şark Konserti” makalesinde şöyle yazar: “İki gün önce Devlet Konservatuvarı tarafından tertip olunmuş Şark konseri bütün göstericilerimizi isbat edici faktdır. Bu konser konservatuvar profesörlerinden Karakiçev, Aysberk, Hacıbeyli, Mayılyan ve konservatuvar öğrencilerinden Zeynalov ve Rıfatov'un yazdığı bazı parçalar çalındı” (T. E., 1929: 26 Mayıs).

Ü. Hacıbeyli'nin rehberliği ile geçirilen bu konserden bir ay sonra - Haziran 27'de- Konservatuarda B. V. Karakiçev'in sınıfının öğrencileri A. Zeynalı, K. Buruştey, A. Refatov ve N. Karnitskoy'un Azerbaycan halk musikisi esasında hazırladıkları eserlerden ibaret konser verilmiştir. (Azerbaydjanskaya Gosudarstvennaya Konservatoriya, 1972: 59)

Asan, 1930'da konservatuvarı bitirse de, geri dönmeye telesmirdi. Çünkü onun verimli faaliyetleri için burada imkânlar daha geniş idi. Birçok tanıdığı da burada ilim ve medeniyet sahesinde çalışıyordu. 1931'de o, konservatuvarın rektör yardımcısı tayin edilir. Genç besteciye bu, büyük bir

güven göstergesiydi. O, Bakü'de yaşadığı müddetçe Emele-Köylü Tiyatrosunda Riza Şövgü'nün "İreli" (1929 yıl, 22 Nisan), Hacıbababa Nezerli'nin "Yolda" (1930 yıl, 2 Aralık), Seyid Hüsey'nin "Kölge" (1932 yıl, 6 Kasım), Kavril Karnelli'nin "Efiler" ve "Pambık verək" (1932 yıl), Azerbaycan Devlet Dram Tiyatrosunda Cefer Cabbarlı'nın "Almaz" (1931 yıl, 13 Nisan) ve M. Danilov'un "Kara su" (tercüme edeni: Bayramlı) (1931 yıl, 19 Şubat) gösterilerine müzik yapar.

Fars şairi Firdevsi'nin doğumunun 1000. yılı münasebetiyle Azerbaycan'da da ciddi hazırlıklar yapılır, eserleri tercüme edilir, "Şahname" mevzusunda muhtelif müsabakalar düzenlenir. Asan da bu müsabaka için "Gave" operasını yazar. Azerbaycanlı araştırmacı Emin Abid bu konuda şunları söyler: "*Son senelerde Rifetov Hesən Gave'nin aslından istifade etmək şartı ile opera hâlinde destelemeye başlayarak bazı hislerini hazırlamıştır*" (Abid, 1934: 105)

"Kommunist" gazetesinin 26 Eylül 1932 tarihinde yayınlanan 226. sayısındaki bir ilanda şunlar yazılır: "M. F. Ahundov adına Büyük Devlet Opera Tiyatro Türk Sektoru, 1932-1933 yıl mövsümü.

... Taza operalar: "Koroğlu", "Sefâ", "Gave"

...Kompozitorlar (Besteciler): Hacıbeyli, Magomayev, Zeynallı, Rüfatov". ("Kommunist", 1932: 26 Eylül)

"Kommunist" ve "Bakinski raboci" gazeteleri 25 Temmuz 1933'de Bakü tiyatrolarının 1932-1933 yılı gösteri mevsimi çalışmaları hakkında görüşmeye çağırır. Gazete yazar ki, mesele hakkında maarif komissarı Cuvarlinski meruze edecek. Bedii hisseye aşağıdaki yoldaşlar çağırılırlar: Ali Kerimov, Magomayev, Ordubadi, Bülbül, Ü. Hacıbeyov, Rüfatov, Afrasiyab..." ("Kommunist", 1933 : 24 Temmuz)

1934 yılı onun hayattaki yükselişinin en yüksek noktası olur. 32 yaşındaki Asan, aynı yılın 30 Haziranında Azerbaycan Besteciler Birliğine başkan olur. N. Karnitskaya (yardımcı), B. Çebanenko (mesul kâtip), G. Bruşteyn (yaratıcılık bölümünün müdürü), A. İtyakov, M. Kriştul, N. Tağızade ise teftiş komisyonuna üye seçilirler. 15 Mayıs 1935'te Azerbaycan Besteciler Birliği başkanı A. Rifatov hesabatla çıkış ederek Birliğin başkanı olarak faaliyet gösterdiği müddetçe 14 iclas, 16 müşavire geçirildiğini kaydeder.

19 Temmuz 1935'te Azerbaycan Besteciler Birliğinin hesabat seçki iclası keçirilir. İdare heyetine A. Kerimov (başkan), Ü. Hacıbeyov (başkan yardımcısı), A. Refatov, M. Magomayev, K. Çernetsov ise Birliğe üye seçilirler (Azerbaycan Bestekarlar İttifakı, 1996: 5-6)

3. Asan Rifatov Kırım'da:

Kırım Merkezi İcra Komitesi Asan Rıfatov'u 1935'te vatana davet eder. O, bu daveti memnuniyetle karşılar. Lakin Asan Rıfatov'a çalışmak ve yaratıcılık göstermesi için gerekli olan şartlar yaratılmaz. Akmescit'teki Tatar Musiki Teknikumuna öğretmen tayin olur. Lakin yine de onun normal yaşaması ve çalışması için gerekli olan ortam hazırlanmaz. Bakü'den Kırım'a döndükten sonra zahmet hakkının büyük kısmını musiki aletleri almaya, yaşadığı konak evinin bir otaklı menzilin kirasını ödemeye harcar. Bu zorluluklara bakmayarak halkına hizmet etmek isteği onu geri dönmekten alı koyar. Ders demekle yanaşı, yaratıcılıkla da meşgul olur. Yusuf Bolatovun "Toy devam edir", "Nesreddin Hoca", İlyas Tarkan "Hücum" piyeslerine musiki yazmakla yanaşı, Tatar yırlarının musikisini de notaya döker. Önceden notaya döktüğü yırlar üzerinde yeniden çalışır, onları aranjman eder. Bütün bunlar onu halk musikisi alanında "Kırım süitası" adlı klasik eserini yazmaya heveslendirir.

1936'da Moskva'da hazırlanmış taş plağa Asan Rıfatov'un "Kızııl Asger Marşı", "Pioner Marşı", "Kırım Süitası" gibi eserleri ve notaya döktüğü halk yırlarından "İki Pugu", "Armut Dalda Sallanır" ve "Şompul" dâhil edilir. Bu, onun eserlerinin kaydedildiği ilk ve son plak olur. Aynı yıl onun "Toy Davam Etdir" eseri Sovetler Birliği'nde yapılan radyo festivalinde ve "Şüşter" süitası ise Azerbaycan Besteciler Birliği tarafından Üzeyir Hacıbeyov'un ve Asef Zeynallın'ın eserleri ile birlikte eylül ayında Paris'te yapılan bir festivale gönderilir.

Özbekistan'da ve Kırım'da güzel sesi, yüksek aktörlük bacarığı ile şöhretlenmiş, Sabire Erecepova o günleri hatıralarında şöyle tasvir eder: "*O zaman bana çok yardımı dokunan Reşat Ağa'nın (Reşat Rıfatov aynı devrde Kırım radyosunun musiki redaksiyasına başçılık etmiştir-A.Ş.) atası Mamut Efendi, kardeşi Asan Rıfatov bizim millî musiki medeniyetimizin tarihinde mühim bir yer tutar. Reşat Ağa, kendisi gayet istedadlı adam olup bütün Kırım yırlarını (halk mahnılarını-A.Ş.), özellikle Bağçasaray bölgesinin yırlarını mükemmel bilirdi. Kendi iyi mandalina çalar ve yırlar okurdu. Benim yırlar okumamda onun çok faydası oldu. Birincisi, Reşat Ağa bizim standart dilimizi çok iyi bilirdi. Benim dilimi ve diksiyonumu düzeltmeme büyük yardımı oldu. Ben Reşat Ağa'dan çok Bağçasaray yırı öyrendim.*

Reşat ağanın babası Kırım'ın en usta santurçusu idi. Santur, Özbek halkının çan dediği musiki aletidir. Mamut Efendi santurunu öyle çalardı ki işitenler onun ustalığını hiç bir zaman unutmazlardı...

1936'da ben Moskva'ya Ümumittifak Radyo Festivaline Kırım'dan yırçı olarak gittim. Orada mükâfatlandırılanlar arasında oldum. ...Konsert Çaykovski adına konsert zalında oldu. Konserde ben Asan Rıfatov'un viyolonsel, piyano ve benim sesim için işlediği "İki pugu" yırını ve "Nogay beytleri"ni yırladım. Bu konser benim hatıramda ebedi kaldı" (Erecepova, 1995: 68)

Sabire Erecepova'nın tasvir ettiği bu konsere Asan ve Reşat Rıfatov kardeşleri, Mamut Nedim gibi Kırım'ın tanınmış musikicileri de iştirak etmişdiler.

Asan Rıfatov, halk efsanesi özelliğinde "Arzu Kız" adlı opera yazmaya başlar. Üzeyir Hacıbeyov "Koroğlu" operasını Büyük Oktyabr Sosyalist İnkılâbı olarak adlandırılan çevrilişin 20. yıl dönümüne hesr ettiği gibi, Asan da aynı yolu tutarak "Arzu kız" operasını yazar. 24 Nisan 1937'de teknikumda yapılan bir toplantıda o, ders yılında görülen çalışmalardan bahsederken şunları söyler: "Arzu kız" operasını bitirmek üzereyim. Kısmet olursa Oktyabr bayramı günlerinde sehneye koyulacak..."

Maalesef, onun birçok arzusu gibi "Arzu Kız" operasının sahneye koyulması da gerçekleşemedi. Aynı toplantıda çıkış eden öyrencilerden biri: "Rıfatov bize Sovyet gazetelerini okumayı yasak ediyor... Opera yazmayı başkaları da tapılar..." gibi iddialı ve ittihamedici bir çıkış yapar. Bu toplantıdan üç gün sonra kardeşi Refat'la birlikte gözaltına alınması bu olayın önceden planlandığına işaret eder.

Çünkü artık Sovyetler Birliği'nin her yerinde toplu gözaltılar başlanmıştı. Rusya'nın işgal ettiği Türk-Tatar halklarını serbest bırakıp müstakil devletlerini yaratmak isteyen teşkilatın üyelerinden çoğu gözaltına alınmıştır. Kislovodsk da gözaltına alınarak Bakü'ye sorguya getirilmiş, Profesör Bekir Çobanzade'nin 12493 sayılı sorgu dosyasında "gözaltına alınan günedek ben (B. Çobanzade-A.Ş.) eksinkılabi, milletçi mevkide durdum ve SSRİ-den ayrılmak şartı ile Türk-Tatar halklarının vahid, özgür devlet hâlinde birleşmesi (Vahid Turan Devleti) maksadını karşıya koydum" ifadesi de var. 16 Şubatın 1937'de sorgu hâkiminin "Siz daha kimlerle alakadar idiniz?" sorusuna cavabında o, 1929'dan besteci A.Rıfatov, 1925'ten Yakub Zeki, Salman Mümtaz, Hanafî Zeynallı, Medine Kiyasbeyli, Asiya Akimova, 1930'dan Elekber Adıgözelov, Rüstem bey Sultanov, İdris Hasanov, 1933'ten Ruhulla Ahundov ve başkaları ile birlikte mübarizelerini devam ettirdiğini söyler. (Bünyadov, 1993: 91; Babayev, 2003: 87)

Yalnız Azerbaycan'da değil, SSRİ'nin ekser şehirlerinde giden bu sorulardan Kırım'da yaşayan milletçiler dışta kalamazlardı. 27 Nisan 1937'de Asanı ve kardeşi Refatı burjuva milliyetçisi ve halk düşmanı adı ile gözaltına alarak bütün eserlerini müsadire etmekle yetinmeyip 8 Ağustos 1938'de babaları 78 yaşındaki Mamut'u da gözaltına alırlar.

Profesör Bekir Çobanzade 1937'de sorgu hâkimi tarafından sorgularken Sovyet hükümetine karşı muhalefet için 5 grup yaratıldığını söyler. Bu grupların biri Bakü'de okuyan Kırımlı öğrencilerden ibaret imiş. Grupa Bekir Çobanzade rehberlik edermiş. Onların arasında Kürkçü Hüseyin, Toplu Osman, İsmayıl Ametov, Enan Abdürrahman, Ağmolla Tanabeyli, Tarki Zeki ve başkaları ile yanaşı, Kırım'da - Simferopolda

öğretmenlik yapan Reşid ve Asan Rıfatov'un da adı geçer. (Babayev, 2003: 88)

Bu gözaltına almalar Rıfatov ailesinde devam eder. Baskı ve tezyiklere dayanamayan annesi Fatma Rıfatov 1943'te ağır hastalıktan ölür. Bir yıl sonra ise kız kardeşi Ayşe Refatov Özbekistan'a sürgüne gönderilir.

Sonuç:

Böylelikle, Kırım'da ilim, eğitim ve kültürle uğraşan bir ailenin yaşamasına da Rus sömürgeciler son verir.

Bu ailenin Azerbaycan'a bağlılığı ise hâlâ tam aydınlatılmamıştır. Öyle ki, faal Bolşevik olan Midat Rıfatov'un Azerbaycan'a gelerek millî değerleri, Türk birliğini tebliğ eden "Şelale" dergisinin (19.01.1913-21.03.1914) basımına yardımcı olduğunu yazarlar. (Fazyıl ve Nakayev, 2001: 257). Bu aileye yakın olan, Asan Rıfatov'la birçok eseri gösteriye hazırlanan Osman Akçokraklı 1934'te milliyetçilikle itham edilerek çalıştığı Eğitim Üniversitesinden atılıp baskıya maruz kalınca Bakü'ye kız kardeşinin yanına gelir. (Fazyıl ve Nakayev, 2001: 231).

Bütün bunlar gösterir ki, Asan Rıfatov musiki eğitimi almaya gelmeden önce de ailenin Azerbaycan'la sık bağlantısı vardır. Maalesef bu insanın hizmetleri gerektiği kadar kıymetlendirilmemekte, faaliyetleri öğrenilmemekte ve duyurulmamaktadır. Azerbaycan'da Konservatuara armağan edilen büyük bir kitapta onun adı üç yerde -58, 64 ve 68 sahifelerde- umumi siyahıda çekilmiş. Bu rektör yardımcılığı yapmış, Besteciler Birliğine başkanlık etmiş, gösterilere musiki yazmış, opera bestelemiş, musikici kadrolar hazırlamış insana karşı haksızlık değil midir? (Azerbaydjanskaya Gosudarstvennaya Konservuator, 1972)

Kaynaklar

- Abid, Emin. (1934). *Firdovsi "Şahname" seçilmiş dastanlar*. "Azernesr", Bakı.
Azerbaycan Bestekarlar İttifakı. (1934-1994), (1996), "Seda" neşriyyatı, Bakı.
Azerbaycan teatrinin salnamesi. (1983). II hisse (1920-1930), "Yazıçı" neşriyyatı, Bakı.
Babayev, Adil (2003). *Elimizin ve elmimizin soykırımı (I kitab)*. "Bakı Üniversitesi neşriyyatı", Bakı.
Bektöre, Yalkın. (1993). Asan Refat "Kırım" üç aylık fikir ve kültür dergisi, (3), Nisan-Mayıs-Haziran.
Bünyadov, Ziya. (1993). *Kırmızı terror*. Azerbaycan devlet neşriyyatı, Bakı
Erecepova, Sabrie. (1995). *Menim enişli-yokuşlu yollarım*, "Tavriya" neşriyyatı, Akmesit.
Fazyıl, Rıza ve Nakayev, Safer. (2001). *Kırım tatar edebiyatının tarihi. (Kıska bir nazar)*. Akmesit.
"Hücüm" dergisi. (1930-1932).

- Hüseynin oğlu, Ali Şamil. (2008). Bestekarlar İttifakımızın ilk sediri-Asan Rifatov. *Yom (Türk dünyası medeniyet dergisi-rüblük Yaz)*, (9), Bakü.
- Hüseynin oğlu, Ali Şamil. (2008). Asan Rifatovun şerefli ömürü, acı taleyi. *Musiki dünyası dergisi*, (1-2), Bakü.
- Kerimov, İnkilab. (1969). *Sovet Azerbaycanın genclik Teatrı*. Bakı.
- “Kommunist” gazetesi. (1932). 26 Eylül, S. 226.
- “Kommunist” gazetesi. (1933). 24 Temmuz, S. 170.
- Otar, İsmayıl. (1996). Kırıda Totayköy pedakoji teknikumu hakkında. *Kırım (üç aylık fikir ve kùltür dergisi) dergisi*, (17).
- T. E. (Tahir Esed (1929). Şark konserti. “Kommunist” gazetesi, 26 Mayıs, sayı 119.
- Азербайджанская Государственная Консерватория имени Узеира Гаджибекова. 1921-1971.(1972) Составитель Э.Г.Аббасова, Д. Х.Данилов, Л.Б.Карагичева, К.К.Сафар-Алиева. Азербайджанская Государственное Издательство, Баку.